

המכון לארכיאולוגיה ע"ש זינמן
THE ZINMAN INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

תל שקמונה

(תל א-סמק, Tel Shikmona, Šiqmônah)

שקמונה (תל א-סמק, סיקמיונה) היא אתר ארכיאולוגי הממוקם לחופה של העיר חיפה. שרידי ראשית ההתיישבות כאן נחשפו בתל הארכיאולוגי הקטן הנושק לים - תל שקמונה. אט אט, נערמו שרידי היישובים העתיקים זה על גבי זה במשך מאות רבות של שנים ויצרו את הגבעה המלאכותית הנקראת תל שקמונה. השכבות התחתונות בתל הן בנות תקופת הברונזה המאוחרת (מהמאה ה-15 לפני הספירה) והעליונות שייכות לתקופה הביזנטית (מאות ה-5 לספירה). כאשר צמח היישוב בתקופה הרומית התרחבה שקמונה אל מחוץ לגבולות התל הקטן. במערב, הים היווה גבולה הטבעי וכך היא התרחבה מזרחה עד למורדות הכרמל ששימשו גם כבית העלמין העתיק, ובעיקר דרומה.

שקמונה הינה גן לאומי מוכרז וחלק משמורת "חוף ים שקמונה" באחריות רשות הטבע והגנים. קרן הכס בעידוד עיריית חיפה יזמה וממנת את הפעילות הארכיאולוגית באתר במטרה להפכו לנגיש לציבור המבקרים בפארק הכס ובפארק שקמונה שלצפונו.

החפירות הארכיאולוגיות

החפירות הארכיאולוגיות בתל ובסביבתו נערכו בעיקר במהלך שנות ה-60 וה-70 של המאה הקודמת, בידי ד"ר יוסף אלגביש המנוח, מטעם אגף המוזיאונים של עיריית חיפה. החפירות התמקדו בתל ובשטחים ממזרח ומדרום לו. על התל נחפרו שטחים נרחבים והתגלו בעיקר שכבות יישוב מתקופת הברזל (מאות יא-ח' לפנה"ס) ומהתקופה הפרסית (מאות ו-ד' לפנה"ס). במהלך החפירות בתל נתגלה ממצא עשיר במיוחד, חלקו פרי יבוא מאזורים שונים של הים התיכון, ואולם הממצא החשוב ביותר בשטח הוא חשיפתו של "בית ארבעת המרחבים". המבנה, המתוארך לתקופה הברזלית (מאה ט' לפנה"ס), הוא מבין השמורים ביותר כדוגמתו שנתגלו עד כה בארץ. הוא נבנה במורדות הדרום-מזרחיים של התל ונחשף לאחרונה מחדש בידי המשלחת מטעם אוניברסיטת חיפה. עיקרו של מבנה זה, ששימש כבית המגורים השכיח של תקופת הברזל, הוא בחלוקה התפקודית-אדריכלית שלו לשלושה חדרים מקבילים וחדר שנבנה בניצב להם.

בשנות ה-90 של המאה הקודמת נערכו חפירות רחבות היקף ממזרח לתל בידי רשות העתיקות. החפירות אישרו, כי לפנינו יישוב אמיד למדי בתקופה הביזנטית (מאות ד-5) הכולל מספר מכלולי מנזרים ותעשייה מפותחת מדרום וממזרח לתל. שכונות מגורים ביזנטיות עשירות הכוללות אולמות מרופפים בפסיפסים, מערכות מים וניקוז ומכלול תעשייתי רחב ידיים, המורכב מעשרות בריכות מטווחות, הם רק חלק מן הממצא באתר. אלפי קונכייות, שנתגלו בחפירות, מאשרות שלפנינו, ככל הנראה, עדות לתעשיית הארגמן היוקרתית, שהיוותה את מקור עושרה של שקמונה בעת העתיקה. צבע הארגמן, שטיערו את מחלפות הקיסרים הרומיים, השתווה בשווי משקלו לזהב.

פרויקט "אי ארכיאולוגי" לטובת הציבור המקומי

בשנת 2010 הושק הפרויקט הארכיאולוגי בשקמונה בניהולו של ד"ר מיכאל איזנברג מטעם המכון לארכיאולוגיה ע"ש זינמן שבאוניברסיטת חיפה ובמימון קרן הכס. מטרת הפרויקט הן, בראש ובראשונה, להציל את שרידי העתיקות שנחפרו ונותרו ללא כיסוי ושימור הולמים, לבצע תהליכי שימור מורכבים בשטחי הפסיפסים הנרחבים ובבריכות התעשייתיות, לחשוף מחדש ולהשלים שטחי החפירה שנחפרו בידי אלגביש, ולבסוף להציג מספר אזורים נבחרים לקהל. בשלב זה אנו מתמקדים בשלושה אזורים עיקריים:

- חפירה על התל, בניהולו של ד"ר שי בר מהמכון לארכיאולוגיה באוניברסיטת חיפה, במטרה ללמוד על ההשתכבות בתל וליצור מסגרת כרונולוגית מדויקת באמצעות כלי המחקר החדשים.
 - שימור והשלמת חפירתה של כנסייה מדרום לתל. כנסייה זו, על רצפות הפסיפס הצבעוניות שלה, תוצג לציבור עם פתיחת הפארק.
 - שימור והצגה לקהל של מכלול בריכות תעשייתיות סמוך לחוף הים וכן שימורו ואולי אף שחזורו החלקי של בית ארבעת המרחבים.
- מטרתנו היא לפתוח מספר "איים ארכיאולוגיים" להנאת כלל הציבור שיבקר בפארק הכס, ביקור בלתי אמצעי בשטחי החפירות מותווה בשבילים ומלווה בשילוט הסבר הולם.

עזרו לנו לשמור על העתיקות. אל תיכנסו אל שטחי החפירות. בחלק מן האתר מצויים בורות חפירה פתוחים ובאחרים רצפות פסיפס, שטרם הוכשרו לביקורי קהל. חיפוש מתכות, חפירה ונוק בזדון כולם אסורים על-פי החוק. אם הבחנתם באלה, אנא התקשרו מיד אלינו ולמשטרת ישראל ודווחו עליהם.

העתיקות כאן הן של כולנו - הבה נשמור עליהן ונהפוך את האתר לפנינת-חמד ארכיאולוגית זמינה לכול.

Shikmona (Tel a-Samakh, Šiqmônah) is an archaeological site located on the shores of the city of Haifa. The remains of a first settlement here were exposed on a small archaeological tel that meets at the seashore. Over the centuries the remains of ancient settlements were gradually heaped one upon the other to create an artificial hill called Tel Shikmona. The lower layers of the tel are of the Late Bronze Age (16th century BCE) and the upper ones belong to the Byzantine period (5th-6th centuries CE). Shikmona flourished during the Roman period and the settlement, spread out beyond the borderlines of the small tel. Since the sea formed a natural border on the west side, the settlement extended eastwards up to the slopes of the Carmel Mountain which also served as the ancient cemetery, but the settlement expanded mainly southwards. Shikmona is a national park as part of the "Shikmona Shore and Sea" Nature Reserve under the supervision of the National Parks Authority. The Hecht Foundation, with the encouragement of the Haifa Municipality, initiated and funded the archaeological activities at the site in order to make it accessible to the public visiting the Hecht Park and in the Shikmona Park to the north.

The Archaeological Excavations

The archaeological excavations on the tel and its surroundings were conducted during the 1960s and 1970s by the late Dr. Joseph Elgavish on behalf of the Haifa Municipality Museums Department. The excavations were focused on the tel and on the areas to the east and south of it. Extensive areas were dug on the tel, and what was found were mainly the layers of settlements from the Iron Age (11th-8th centuries BCE) and from the Persian period (6th-4th centuries BCE). During the course of the excavations at the site, an exceptionally rich find was discovered, some of which consisted of imported artifacts from various Mediterranean regions. The most important architectural feature exposed here was "a four-room house" which was the common type of residence during the Iron Age. The building is dated to the Iron Age (9th century BCE) and is among the best preserved of its kind that has been discovered in Israel so far. It was built on the southeastern slopes of the tel and was recently excavated anew by the Haifa University expedition team. The main feature of the building was its functional architectural division into three parallel rooms with a fourth room that lay perpendicular to them.

In the 1990s, extensive excavations were conducted to the east of the tel by the Israel Antiquities Authority. These excavations confirmed that we have here a fairly well-established settlement of the Byzantine period (4th-6th centuries CE) which included a number of monastery complexes and thriving industries to the south and east of the tel. The affluent Byzantine residential quarters, which were comprised of halls paved with mosaics, water and drainage system, and an extensive industrial complex composed of scores of plastered

pools, are only part of the findings made at the site. Thousands of seashells that were found during the excavations apparently testify to the existence of the prestigious purple dye industry that constituted the source for the wealth of Shikmona during ancient times. The purple dye used for the regal robes of the Roman emperors was worth its weight in gold.

The "Archaeology Island" Project for the Benefit of the Local Population

In 2010 the Shikmona Archaeological Project was launched under the direction of Dr. Michael Eisenberg on behalf of the Zinman Institute of Archaeology at the University of Haifa and funded by the Hecht Foundation. The aims of the project are, first and foremost, to rescue the ancient remains that were excavated and left without suitable protection and conservation; to carry out the complex conservation processes in the extensive mosaic floors areas and industrial pools; to expose again the complete excavation areas that were dug by Elgavish; and finally, to display a number of selected areas for public viewing. At this stage we are focusing on three main areas:

- Excavation on the tel under the direction of Dr. Shay Bar of the Zinman Institute of Archaeology at Haifa University, with the aim of studying the stratification of the tel and creating a precise chronological framework with the help of new research tools.
- Conservation and completion of the excavation of the church to the south of the tel. This church, with its colorful mosaic floors, will be displayed to the public when the park is opened.
- Conservation and public exhibition of the industrial pool complex near the seashore, as well as the conservation and perhaps even a partial reconstruction of the four-room house.

Our aim is to open a number of "archaeology islands" for the enjoyment of the general public who visit the Hecht Park, with direct access to excavation sites lined with pathways and marked with appropriate explanatory signposts.

Help us to conserve the antiquities. Please, do not enter the excavation sites. In some of the areas there are open excavation pits and in others there are mosaic floors that have not yet been prepared for public visits. Searching for metals, excavation, and deliberate damage are all forbidden by law. If you notice any of these things being done, please contact us and the Israeli police immediately.

The antiquities here belong to all of us. Let us conserve them and turn the site into an archaeological gem available to all.

The Team

- Dr. Michael Eisenberg, Project Director
- Dr. Shay Bar, Head of the Tell Excavations
- Mr. Amir Genach, Master Conservator
- Architect Giora Solar, Conservation Program
- Dr. Alexander Iermolin, Small Finds Conservation
- Ms. Yana Vitkalov, Conservation

arch@research.haifa.ac.il

arch.haifa.ac.il

Tel. 04-8249392